

Biosfärområde Kristianstads Vattenrike®

VERKSAMHETEN ÅR 2007

Biosfärområde Kristianstads Vattenrike

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Biosfärområden finns över hela världen och det är FN-organet Unesco som utser dessa. Ett biosfärområde är ett modellområde där man antar utmaningen att praktiskt visa hur bevarande och utveckling kan kombineras.

Biosfärområde Kristianstads Vattenrike, godkänt av Unesco 2005, omfattar större delen av Kristianstads kommun, från skogen ut i Hanöbukten och med Helgeåns våtmarksområde och staden Kristianstad i centrum.

Omfattning: Större delen av Kristianstads kommun.

Yta: 104 375 ha totalt. Land- och insjöareal 90 515 ha. Marin areal 13 860 ha. (Hela kommunen, landareal 134 620 ha).

Befolkning: ca 71 000 invånare totalt, varav ca 30 000 i centralorten Kristianstad. (Hela kommunen 77 000 invånare).

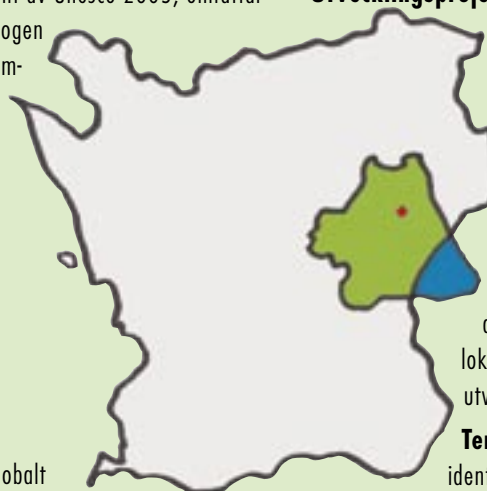
Skyddsvärda arter: Här finns ett 20-tal globalt rödlistade arter t ex *kornknarr* och *större kärrspindel*. Här finns också ett 60-tal EU-listade arter bl a *tjockskalig målarmussla* och *sandnejlika*. Totalt finns här minst 700 nationellt rödlistade växt- och djurarter vilket är högt jämfört med andra områden i Sverige. Av Skånes rödlistade arter förekom-

mer ca 30% i Biosfärområdet. I våtmarksområdet finns 120-130 regelbundet häckande fågelarter och ca 260 observerade. Totalt har minst 38 olika fiskarter fångats i områdets sjö- och åsystem, varav 32 arter är sötvattenslevande t ex *mal* och *grönling*.

Utvecklingsprojekt: I området bedrivs många olika projekt bl a biogasprojektet med stadsbussarna. I anslutning till våtmarkerna bedrivs verksamheter inom bl a ekoturism och utveckling av produkter från strandängarna. På en golfbana i de sandiga odlingsmarkerna utvecklas biologiska och rekreativa värden hand i hand.

Zoneringen: Det finns inga nya regler eller förordningar bara för att det är ett biosfärområde. Zoneringen skall vara ett redskap för prioritering och tillskapande av resurser för att tillsammans med lokalbefolkningen, finansörer m fl försöka avvärja hot och utveckla värdena i kärnområdena och buffertzoner.

Temaområden: Tio temaområden med stora värden har identifierats i Biosfärområdet. Framöver kommer arbetet successivt att omfatta alla dessa temaområden. Inledningsvis inriktades arbetet med de tre funktionerna *bevarande*, *utveckling* och *stöd* mest på våtmarksområdet. Nu är arbetet med de sandiga odlingsmarkerna också i full gång.

Året som gått, 2007

Linné och sommarens högvatten är goda exempel på rubriker, som satt sin prägel på Biosfärområdet, under året som gått.

Årets sommarhögvatten var det högsta, som uppmätts i Helge å i Kristianstad, sedan 1927. Strandängarna sattes under vatten. När vattnet drog sig tillbaka var strandängarnas vegetation helt brunfärgad. Allt till stort besvär för lantbrukarna och strandängarnas många växt- och djurarter.

De senaste årens negativa förändringar i Helgeåns sjömiljöer sattes nu på sin spets. En skrivelse skickades till miljöministern och andra berörda för att uppmärksamma problemen.

Linnés födelse för 300 år sedan firades över hela världen. Här i Biosfärområdet kändes det också naturligt att uppmärksamma detta, eftersom Linné besökte bl a våtmarkerna vid Kristianstad och sandmarkerna vid Åhus 1749.

Biosfärområdets Linné syntes på flera ställen under sommaren.

Arbetet med att öka tillgängligheten för alla i Vattenriket drog igång på allvar ute vid Ekenabben. Referensgruppen med rullstolsburna är av stor betydelse för projektet.

Naturum är ett annat projekt som också tagit ett rejält kliv framåt under året. Arkitektävlingen avgjordes och Whites arkitektkontor i Malmö vann tävlingen.

En mer detaljerad kostnadsberäkning utfördes under hösten och därefter tas ett slutligt beslut om naturum under våren 2008.

Även under året 2007 har arbetet i Vattenriket varit gränsöverskridande på flera olika sätt, enligt Unesco:s modell för biosfärområden.

Här finns också en enkel och tydlig återkoppling till Linné och hans besök i Vattenriket. Han beskriver t ex ingen skarp gräns mellan natur- och kulturhistoriska värden i landskapet. Linné flätar samman dessa, när han beskriver sina besök vid Lillö och Åhus. På liknande sätt är det med projekten på dessa platser i Biosfärområdet.

I flera av Biosfärområdets utvecklingsprojekt finns också ett gränsöverskridande mellan ekologi och ekonomi. Linnés Skånska resa var ju i grunden en resa för att ta reda på naturens ekonomiska potential i Skåne.

I den av FN presenterade rapporten "Ecosystems and Human Well-being", där Vattenriket finns med, beskrivs tydligt att människans ekonomi i grunden baseras på biologiska system, också i det moderna samhället.

Ekosystemens tjänster måste vårdas och brukas på ett varsamt sätt.

Sven-Erik Magnusson

Sven-Erik Magnusson
Koordinator
Biosfärområde Kristianstads Vattenrike

Väderåret 2007

Väder on-line har varit i drift sedan 1997 och är ett samarbete med bland annat C4-Teknik och Rolf Sjöberg på Barn- och utbildningsförvaltningen, som också är den som sammanställt väderåret 2007.

Året inleddes med en mycket mild vår. När sommaren kom hade vi endast haft 26 dygn med frost sedan nyår. De senaste 10 åren har genomsnittet varit 54.

Våren blev även blåsig, som varit vanligt de senaste åren, med den högsta vindhastigheten – 21,9 m/s – den 14:e januari under ovädret Per.

Sommaren inleddes med högsommarvärme redan i början av juni. Under åtskilliga dagar låg dygnsmedeltemperaturen över 20 grader, men den 13:e till 14:e juni skedde ett väderomslag som visade sig bli bestämmande för hela resten av sommaren. Därmed blev faktiskt juni årets varmaste månad, vilket aldrig hänt förrut under Väder onlines 10-åriga historia.

Slutet av juni och hela juli blev mycket nederbördsrika. Under juli fick vi hela 217 mm regn och vattenståndet steg till 1,76 m öh inne i Kristianstad. En viss stabilisering skedde i början av augusti men det allmänna intrycket måste bli att 2007 bjöd på en så kallat dålig sommar. Vad som ändå ska uppmärksammas är att temperaturen var förhållandevis hög under sommarmånaderna trots allt regnande.

Hösten blev nederbördsfattig och mild; dock inte mildare än vi vant oss vid på senare år.

Den osedvanligt milda våren, den trots allt ganska varma sommaren och den milda hösten medförde att 2007, med en årsmedeltemperatur på 9,7 grader, blev ett av de två varmaste åren vi upplevt sedan Väder online startade.

Naturreseptat Isterån står under vatten.

FOTO: KARIN MAGNÖRN

Ökad tillgänglighet för alla

I Biosfärområde Kristianstads Vattenrike väntar många stora upplevelser. För att göra det lättare att ta sig ut i naturen i Vattenriket finns t ex fågeltorn, utemuseer och spångade leder. Flera platser har redan från början byggts så att de är tillgängliga också med rullstol, tex Utemuseum Pulken och Utemuseum Åsums ängar. Nu blir det ännu bättre!

I augusti 2006 blev det klart att projektet Ökad tillgänglighet för alla i Vattenriket fick statliga projektmedel (LONA) för att öka tillgängligheten ytterligare och under 2007 har arbetet tagit ordentlig fart.

Genom detta stöd kommer flera platser i Vattenriket att förbättras med breda spångar, grusade stigar, sittgrupper, fiskebryggor, handikapptoiletter och skyltmarkeringar. En referensgrupp bland annat med naturintresserade rullstolsburna hjälper till i projektet.

Ekenabben är en av platserna där det satsas mycket i projektet. Här ersätts den gamla smala spången genom sumpskogen med en bred ny spång och en lång fiskebrygga har byggts intill Hammarsjöns strand. Där har också under våren 2007 ett stort härligt ekbord och en grillplats byggts. Som en del i projektet erbjuds guidade turer ut i Vattenriket.

Under våren 2007 erbjöds 15 turer ut till de tillgängliga platserna i Vattenriket, transkådning vid Pulken, fågelskådning vid Håslövs ängar eller från Åsum tornet och premiärfiske från fiskebryggan vid Ekenabben är några exempel.

I projektet ingår också att förbättra för synskadade genom att publicera information som ljudfiler på internet. Under 2008 fortsätter arbetet med byggande, guidningar och information.

FOTO: KARIN MAGNTORN

Referensgruppens träff på Ekenabben maj 2007.

Sju platser som är eller kommer att bli tillgängliga med rullstol

Nr 1 Norra Lingenäset

Stig genom den härliga blåsippeskogen. Rullstolsanpassat fågeltorn. Färdigt hösten 2008.

Nr 2 Utemuseum Kanalhuset

Fiskebrygga. Färdigt våren 2009.

Nr 3 Ekenabben

Bred spång genom sumpskogen, fiskebrygga, bord och grillplats. Färdigt hösten 2008.

Nr 4 Utemuseum Åsums ängar

Rullstolsanpassat fågeltorn. Byggt sedan tidigare.

Nr 5 Håslövs ängar

Rullstolsanpassat fågeltorn, handikapp parkering. Fågeltorn redan på plats, parkering färdig sommaren 2008.

Nr 6 Utemuseum Pulken

Rullstolsanpassat fågeltorn. Byggt sedan tidigare. Kompletteras med handikapptoalett våren 2008.

Nr 7 Furuboda

Handikapptoalett färdig, badbrygga planeras vara färdig sommaren 2008.

Högvatten mi

I början av juli steg vattenståndet i Helge å efter de stora regnmängderna i månadsskiftet juni-juli, då det regnade 140-160 mm på ett par veckor i Helgeåns tillrinningsområde. Det var ett mycket snabbt förlopp och höjningen var nästan 1 meter på tre dagar. När vattnet stod som högst, den 11 juli, var vattenståndet 1.76 meter över havets nivå. Normalt sommarvattenstånd ligger kring +/- 20 cm över havets nivå.

Många av fåglarna på strandängarna hade hunnit få ut sina ungar innan högvattnet kom, däremot blev situationen allvarlig för lantbrukarna med betesdjur på ängarna. Korna fick flyttas till torrare marker, eller i värsta fall in i stallen igen. Ängarnas hö kunde inte huggas och bärgas.

Det snabba förloppet i kombination med de flacka förhållandena gjorde att i princip alla ängar norr om Kavrö bro ställdes under vatten. Efterforskningar i de nästan dagliga mätningar som skett av Helgeåns nivå i Kristianstad sedan slutet av 1800-talet visar att man får gå tillbaka till sommaren 1927 för att hitta motsvarande (om ej lika utdragen) översvämning sommartid.

Utöver den snabba och omfattande översvämningen transporterades oerhörda mängder brunfärgade ämnen, sannolikt humus- och järnföreningar med vattnet. Dessa skummade vattnet som gjorde att det kändes mindre lämpat att dricka för djuren. De brunfärgade ämnena sedimenterade i sjösystemen och på strandängarna och kring Araslövssjön och Hammarsjön blev stora delar av den lägre strandängsvegetationen fullständigt svartbrunfärgad.

Värst drabbades området norr om Kavrö bro, dvs strandängarna vid Araslövssjön, Isternäset och Hammarsjön.

En av vattenrikets strandängsbönder betraktar det hö som aldrig kunde bärgas sommaren 2007.

Under den brunsvarta beläggningen ser man starrgräs.

tt i sommaren

Här fick sommarens högvatten bli följande konsekvenser:

- Strandängarna norr om Kavrö bro ställdes i princip helt under vatten. Arealen var omfattande och uppgick till närmare 1000 ha varav 700 ha betesmark och 300 ha naturlig slåtteräng.
- Drabbade lantbrukare fick antingen ta djuren från området eller stödutfodra på begränsade ytor som låg över vatten. Den utdragna översvämningen och missfärgningen som innebar en osäkerhet ur djurhälsosynpunkt gjorde att betesdjuren bara kunde släppas tillbaka i begränsad omfattning.
- Slåtterängarna kunde inte huggas och därmed kunde gräset inte tas tillvara. Detta berodde dels på att vattnet inte sjönk tillbaka i tillräcklig omfattning för att ge bärighet åt maskinutrustningen och dels för att stora arealer hade missfärgats av brunfärgande ämnen.

Det finns anledning att känna oro för strandängarnas naturvärden av två skäl. Dels innebär naturligtvis översvämning att hävden omöjliggjorts. Hur detta kort- och långsiktigt kommer att påverka utvecklingen av de redan starkt hotade bestånden av många hävdberoende fåglar, insekter och växter är det ingen som vet.

Lika oroande i sammanhanget är hur översvämningen kommer att påverka lantbrukarnas/djurhållarnas vilja på och kort och lång sikt att fortsätta med det ur naturvårdssynpunkt viktiga och nödvändiga bidraget med att hålla strandängarna hävdade genom bete och slåtter.

äsets friska, gröna färg.

På flera av strandängarna fick djuren vada i högt vatten för att komma åt betesgräs.

Linnéfirande i Vattenriket

Under 2007 firades 300-årsminnet av Carl von Linnés födelse. För Biosfärkontorets del uppmärksammades detta med ett program vi kallade "Linné i Vattenriket". Blomsterkonungen firades dels med arrangemang på Lillö och på Sannarna och dels genom en utställning och en ny folder.

Det var år 1749 som Linné gjorde sin skånska resa utsänd av Rikens ständer (riksdagen) som även bekostade resan. Han anlände med häst och vagn till Skåne 17 maj 1749 enligt den gamla tideräkningen.

I hans dagboksanteckningar kan vi ta del av hans skarpsinniga beskrivningar av våra trakter. Han besöker många platser i området och beskriver med stor noggrannhet allt han ser. Det finns mycket att läsa om städerna Christianstad och Åhus, gods och kyrkor men också om våtmarkerna, de "sandfulla" fälten runt Åhus med sin ljuvliga doft av sandnejlika, skogarna runt Forsakar och Maltesholm och krutbruket i Torsebro, för att nämna några platser.

Så här beskrevs staden Christianstad, omgiven av de blöta betesmarkerna.

"Floden Helige-å, går jämte staden och med sitt vatten kringgränser densamma; ett sidlänt fält, av en halv mils bredd, omger staden, vilket om höst och vinter överflödas av vattnet, att staden då ser ut som låge han uti en sjö, men sommartiden är detta grön och täck betesmark"

Vid tiden för Linnés besök var Kristianstad en befäst ö med broförbindelser åt norr och väster. Vattenståndet var betydligt högre än idag och översvämningarna dröjde sig troligen kvar på ängarna långt in på försommaren. Under sina besök på de fuktiga strandängarna runt Kristianstad gjorde Linné flera intressanta botaniska fynd. På Isteräset fann han bland annat gullstånds som "...lyste över själva starren med sina gula blommor."

Under den skånska Linnéveckan (2-10 juni) öppnades Lillö borgruin med den nya utställningen om Linné i Vattenriket. På borggården serverade Café Miro rabarberkaka och kaffe och dagligen erbjöds guidade turer längs Linnérundan, då man också fick träffa självaste Linné!

Den öppna borgen lockade många. Det kom familjer med fika-korg, fågelskådare på väg runt Linnérundan och skolklasser på utflykt. Totalt besöktes borgen under veckan av mer än 1000 personer! Särskilt välbesökt var Nationaldagen då mer än 250 personer kom till Lillö, många av dem för att lyssna på körkonserterna med titeln "Djur i Dur".

Så i slutet av sommaren var det dags för Linné att återse de sandiga markerna där han en gång förundrades över sandnejlikans doft.

"Då vi kommo på orten, funno vi all denna lukten härröra av blommorna på en nejlika, som vi aldrig sett upp i landet, men råkade den sedermera här i Skåne på alla sandfält och besynnerligen ibland flygsanden så allmänt som det gemenaste ogräs. Orten är nämnd Dianthus."

Som sig bör färdades både Linné och hans resesällskap med häst och vagn.

Turerna, som var öppna för alla, utgick från Utemuseum Sannarna och med hjälp av de starka ardennerhästarna Oden och Ramona från Laxbro Häståkeri tog Linné med resefölje sig runt i trakterna av Åhus, Ripa och Horna under en mycket uppskattad tvåtimmarstur.

Under resan kunde deltagarna och Linné själv bland annat beundra det blommande bovetefältet vid Furuhoj.

Linné i egen hög person studerar borgmodellen och väntar på en guidegrupp.

Som ett led i arbetat med de sandiga odlingsmarkerna har Carina Wettemark på Biofärkontoret låtit så in bovete som blommade i all sin prakt till Linnés ära.

ÅRET SOM GÅTT | Januari-April 2007

Arkitektävling avgjord, Rede i vassen vinnare

Vid sitt möte den 13 mars 2007 valde tävlingsjuryn ut förslaget Rede i vassen, av Fredrik Pettersson, White Arkitekter till vinnare i arkitektävlingen om naturum i Kristianstads Vattenrike. Juryn sa bl.a:

”Byggnaden Rede i vassen är ett projekt där bro och byggnad tillsammans utgör en helhetslösning som förstärker upplevelsen av Vattenriket utan att störa naturlivet. Byggnaden växer på ett spännande sätt upp ur vegetationen till ett landmärke.”

RITNING: WHITE ARKITEKTER

FOTO: PATRIK OLOFSSON

Två pilgrimsfalkar vid holken

Sedan några år tillbaka övervintrar pilgrimsfalken på vattentornet i Kristianstad. Först slog en hona sig ner och hösten 2006 fick hon sällskap av en hane. Beteenden som liknade förberedelser för parning sågs, men i mitten av april 2007 lämnade honan som vanligt vattentornet, troligen för att flyga norrut till sin häckningsplats i svenska fjällen, norra Finland eller Ryssland. Hanen verkar däremot vara stationär året runt, så kanske kan det bli en häckning någon av kommande säsonger.

Inventeringar av strandängarna, en dyster bild

Det finns många orosmoment för strandängarnas framtid, trots lantbrukarnas insatser med bete och slåtter. Inventeringar som utfördes på Håslövs ängar under 2007 visar på att flera fågelarter som svarade positivt när arbetet med att förbättra strandängarna drog igång i början av 1990-talet, nu åter visar en neråtgående trend. Som vanligt är det inte en utan säkert flera bidragande orsaker. Viktigast är kanske den generellt starka tillbakagången som nu observeras i hela Västeuropa som ett resultat av förändrad markanvändning, med antingen mer intensivt brukade marker eller att fuktiga marker lämnas att växa igen. Troligtvis spelar de mycket stora grååsbestånden med sitt omfattande bete av gräs på slåtterängar och betesmarker också en viktig roll. Likaså diskuteras att alltför många ägg och ungar plockas av tvångsgade och fyrbenta rovdjur som kråka, räv och grävling.

FOTO: PATRIK OLOFSSON

ÅRET SOM GÅTT | Maj-Augusti 2007

FOTO: KARIN MAGNÖRN

Uteklassrum med Linné

Linnéåret firades också i skolans värld. Naturskolan, som fått statliga medel för att utveckla uteklassrum i Vattenriket, passade på att inviga Uteklassrum Linnérundan den 15 maj. Klasserna som deltog under våren fick träffa på självaste Linné, alias Sam Peterson från Naturskolan, som tog med lärare och elever på en spännande tur till Lillö borgruin. ”Det är viktigast att vi har med oss nyfikenhet och ett öppet sinne” sa Naturskole-Linné till sina lärljungar, som sedan fick i uppgift att hitta ett föremål med ett namn som börjar på samma bokstav som deras eget förnamn. Under våren tog många klasser tillfället i akt att använda sig av Uteklassrum Linnérundan

1700-tals grödan bovete såddes in

Väster om Åhus på Horna sandar såddes strax innan midsommar ett mindre område in med bovete med hjälp av Hushållningssällskapets specialsåmaskin. Bovete var vid Linnés besök i Skåne 1749 en vanlig gröda på de sandiga markerna. Idag är bovetet intressant igen då det är naturligt fritt från gluten, vilket uppskattas av de många människor som är glutenintoleranta. I Ryssland utgör bovetet fortfarande ett viktigt inslag i vardagskosten. Dessutom är det ett vackert inslag med sina rosa-vita blommor och nektaren uppskattas av många bin.

FOTO: CARINA WETTEMARK
OCH HANS CRONERT (INFÄLLD BILD)

FOTO: CARINA WETTEMARK OCH MIKAEL SÖRENSSON (INFÄLLD BILD)

Åsumfältet, en av Sydsveriges bästa lokaler för insekter

På det gamla militära övningsfältet i N Åsum har bl a insektslivet inventerats under 2007. Entomolog Mikael Sörensson har funnit inte mindre än 51 rödlistade insekter varav 21 solitära bin. Av dessa ingår hela 13 arter i nationella åtgärdsprogram bl a busksandbi, slättersandbi, stortapetserarbi (infälld bild) och svart-fläckig blåvinge. Dvärgblodbi, som är en ny art för landet, påträffades också. Det står därmed klart att Åsumfältet hör till Sydsveriges entomologiska toppobjekt.

FOTO: HANS CRONERT

Svärtytt provfiske i högvatten

Under senare år har stora förändringar skett i nedre Helgeåns vattensystem. Vattnet har blivit brunare och sävruggarna i Hammarsjön och Araslövssjön blivit allt färre. För att se om några förändringar skett i fiskfaunan genomfördes under 2007 provfiske i båda sjöarna. Senast det gjordes var 1995. Antalet fiskarter visade sig vara i samma storleksordning nu som vid förra provfisket. Däremot var totalfångsterna jämförelsevis mycket låga. Tyvärr sammanföll provfisket med det värsta sommarhögvattnet i Helgeåns nedre delar sedan 1927 och de kraftigt annorlunda förhållandena jämfört med förra fisket, gör det vanskligt att dra några säkra slutsatser.

Lyckad tankesmedja kring de sandiga markerna

Biosfärkontoret bjöd under två dagar i augusti in till en tankesmedja för att diskutera hur vi gemensamt ska arbeta för att bevara och utveckla de sandiga markerna för framtiden. Deltagare var bl a lokala markägare, ArtDatabanken, Centrum för biologisk mångfald, Jordbruksverket, Naturskyddsföreningen, LRF, Hushållningssällskapet, Länsstyrelsen, Högskolan och Lunds universitet.

FOTO: HANS CRONERT

ÅRET SOM GÅTT | September-December 2007

FOTO: KARIN MAGNTORN

Vattenriket i fokus med flera nya nummer

Under 2007 kom fem nya nummer ut av Biosfärkontorets tidskriftsserie "Vattenriket i fokus". Tidskriftsserien är ett sätt att samla och sprida den kunskap som kommer fram genom inventeringar och undersökningar i Biosfärområdet och alla nummer finns att ladda ner från Vattenrikets litteratursida på nätet. I skrifterna från 2007 kan man bl a ta del av flyginventeringen av grågås, inventering av solitära bin väster om Åhus samt en uppföljning av bottnar för flodpärlmusslan i Vramsån.

God mat från Vattenriket

Denna härliga höstkorg innehåller lokalt producerade grönsaker, frukt, strandängskött och en ny salami som också kommer från betesdjur i Vattenriket. Maten i korgen är ett gott exempel (i dubbel bemärkelse) på vad Biosfärområdet står för. Mat som är bra för både natur och människor. Mindre transporter och fräschare råvaror och i flera fall också ett ökat bidrag till att bevara den biologiska mångfalden.

FOTO: KARIN MAGNTORN

FOTO: SVEN-ERIK MAGNUSSON

Behov av samlad strategi kring brunifieringen

I början av december skickades ett brev till ett antal myndigheter där Biosfärkontoret påtalade de akuta försämringarna av värdena i våtmarksområdet längs Helgeån och i havet. Det är brunifieringen, dvs den ökade brunfärgningen av vattnet som är det stora problemet och som har effekter på både växt- och djurlivet.

I skrivelsen påtalades det stora behovet av en samordnad strategi, snara åtgärder och en bättre uppföljning av vad som händer, eftersom biologiska, ekonomiska och rekreativa värden är starkt hotade.

Kontakta oss på Biosfärkontoret!

Sven-Erik Magnusson, koordinator, tel 044-13 64 80, sven-erik.magnusson@kristianstad.se

Karin Magntorn, informationssekreterare, tel 044-13 64 83, karin.magntorn@kristianstad.se

Kontaktuppgifter till övriga medarbetare samt info om Biosfärområdet: www.vattenriket.kristianstad.se

Postadress. Biosfärkontoret, Kristianstads kommun, 291 80 Kristianstad